

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสภาพชีวิตของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว การศึกษาความต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว และวิเคราะห์ความต้องการด้าน การศึกษาของพ่อหรือแม่คนเดียว และเพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อพัฒนาความ เข้มแข็งของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ครอบครัวพ่อหรือแม่เดี่ยวนับเป็นปรากฏการณ์ทาง สังคม (social phenomenon) ที่ผู้วิจัยต้องทำความเข้าใจในการดำรงอยู่ของครอบครัวพ่อหรือแม่คน เดียวในบริบทต่าง ๆ ด้วยสาเหตุที่หลากหลายของการเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว อันนำมาสู่ ผลกระทบต่อครอบครัวที่อาจแตกต่างกันไป โดยเฉพาะเรื่องความรู้สึกและผลกระทบด้านจิตใจ อารมณ์ ทั้งการอยู่อย่างไร้คู่ชีวิต การทำบทบาทควบคู่เป็นทั้งพ่อและแม่ ความรู้สึกแปลกแยกจาก สังคมและความยากลำบากทางเศรษฐกิจ การวิจัยครั้งนี้จึงใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งนักวิชาการ ได้กล่าวว่า (นิศา ชูโต, 2548 : 29)

“การใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ในการแสวงหาความรู้ ความจริงทางสังคม เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์และสังคม เกี่ยวกับความรู้สึก โลกทัศน์ ความหมาย การตีความ การเรียนรู้ของมนุษย์ในบริบทของวัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งมีความ สลับซับซ้อนและเป็นพลวัต (Dynamics) มนุษย์เท่านั้นที่จะเข้าใจกันเองได้ ถ้า เข้าไปใกล้ชีวิตอยู่ในสภาพการณ์ (สนาม) นั้นๆ นานพอเพียง และเกิดการเรียนรู้ เข้าใจได้ด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ สันทนา ได้ตอบค้นหาความจริงจากบุคคล และจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ”

1. วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษารายกรณี (Case studies) การสังเกตแบบไม่มีส่วน ร่วม การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ ดำเนินการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

1.1 การศึกษารายกรณี

การศึกษารายกรณีพ่อหรือแม่คนเดียว มีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 การเลือกพื้นที่และเข้าถึงกรณีศึกษา

ผู้วิจัยติดต่อประสานงานไปยังหน่วยงาน/องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน และ โรงเรียนที่คาด ว่าจะมีครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว โดยกำหนดเกณฑ์ผู้ที่จะศึกษาเป็นรายกรณี (Case) ดังนี้

- 1) เป็นพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีอายุไม่เกิน 25 ปี และปัจจุบันยังคงเป็นครอบครัวพ่อหรือ แม่คนเดียว

- 2) มีที่พักในกรุงเทพและปริมณฑล
- 3) เต็มใจที่จะให้ความร่วมมือในการวิจัย

ผู้วิจัยได้สำรวจแหล่งของการเข้าถึงข้อมูล เช่น หน่วยงาน/องค์กร และโรงเรียนต่าง ๆ และติดต่อผ่านบุคลากรของหน่วยงาน/ องค์กร ครู และผู้ปกครองที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว การสำรวจข้อมูลใช้ระยะเวลา 5 เดือน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ - เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2550 เมื่อได้ข้อมูลของหน่วยงาน/องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน และโรงเรียนแล้ว ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานแจ้งวัตถุประสงค์ และคุณสมบัติของกรณีศึกษาในการวิจัยให้ทราบ เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของผู้ที่มีคุณสมบัติจะเป็นกรณีศึกษาตามเกณฑ์ที่กำหนด ปรากฏว่าได้รับความร่วมมือจากหน่วยงาน/องค์กร และโรงเรียนในเขตกรุงเทพและสมุทรปราการ

1.1.2 การแนะนำตัวและสร้างสัมพันธภาพ

การแนะนำตัวของผู้วิจัยในการลงพื้นที่ที่มีผู้ให้ข้อมูลหลักหรือผู้ที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว ในส่วนของหน่วยงานภาครัฐ เริ่มจากการทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แล้วจึงประสานงานติดต่ออีกครั้ง สำหรับองค์กรเอกชนซึ่งสามารถเข้าไปพูดคุยทำความเข้าใจในเบื้องต้น และขอหนังสือขอความร่วมมือในขณะที่ลงพื้นที่ได้ การเข้าพื้นที่สนามวิจัยนั้นผู้วิจัยได้แนะนำตนเอง ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับต่อหัวหน้าหน่วยงาน/องค์กร และโรงเรียน เมื่อได้รับการอนุญาต ผู้วิจัยจึงติดต่อกับผู้ที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว ซึ่งอาจเป็นผู้ที่พักอาศัยในบ้านพักชั่วคราว เป็นผู้ให้บริการของหน่วยงาน/องค์กรด้านเด็ก สตรีและครอบครัว หรือเป็นผู้ปกครองและสมาชิกชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

หลังการประสานงาน ผู้วิจัยได้ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นครอบครัวแม่คนเดียวทั้งหมด เนื่องจากวัยรุ่นที่เป็นครอบครัวพ่อคนเดียวมีสัดส่วนไม่มากเพราะฝ่ายชายมักเป็นฝ่ายละทิ้งหรือเปลี่ยนคู่มือเมื่อฝ่ายหญิงตั้งครรภ์ และพ่อคนเดียวที่ผู้วิจัยพบมีอายุเกินเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เมื่อพบกับผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นครั้งแรก ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้บอกเล่าสถานภาพของตนเอง รายละเอียดของการวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ทางวิชาการและชี้แจงถึงสิทธิ์ของการเข้าร่วมการวิจัย ซึ่งผู้ที่เป็นแม่คนเดียวสามารถตอบรับหรือปฏิเสธก็ได้ ผู้วิจัยได้อธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ให้ข้อมูล และประเด็นที่เป็นแนวคำถามในการสัมภาษณ์ หลังการค้นหาผู้ให้ข้อมูลมาจนครบ 14 ราย ซึ่งผู้วิจัยพบว่ามีความหลากหลายในการตอบโจทยวิจัยได้ในระดับหนึ่ง พบว่าสามารถสรุปสถานภาพของผู้ให้ข้อมูลหลักได้ ดังตาราง 3.1

ตาราง 3.1 แสดงหน่วยงาน/องค์กร ที่เข้ามาเก็บข้อมูล

แหล่งที่มา / การติดต่อ	ที่อยู่ปัจจุบัน	จำนวน (ราย)
- มูลนิธิเด็กอ่อนในสลัมฯ	- พักบ้านเช่า	1
	- พักกับพ่อและแม่เลี้ยง	1
- บ้านพักลูกเงิน (ดอนเมือง)	- บ้านพักลูกเงิน (ดอนเมือง)	2
- บ้านพักสุขฤทัย	- บ้านสุขฤทัย (บ้านพักชั่วคราว)	2
- บ้านพระคุณ	- บ้านพระคุณ (บ้านพักชั่วคราว)	4
- บ้านพักเด็กและครอบครัว กทม.	- สถานแรกรับ (ตาม พรบ. คุ้มครองเด็ก)	2
- มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว	- บ้านพ่อและแม่	1
- โรงเรียนวัดบางเสาธง	- บ้านพ่อและแม่	1

เมื่อได้ผู้ที่ให้ข้อมูลหลักแล้ว ผู้วิจัยจึงได้นัดหมายกับผู้ที่เป็นแม่คนเดียวในวันและระยะเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้กำหนด ก่อนเริ่มต้นการสัมภาษณ์โดยใช้แนวคำถาม ผู้วิจัยได้ชวนคุยในเรื่องทั่ว ๆ ไปก่อนเพื่อสร้างความรู้สึกคุ้นเคยเป็นกันเองมากขึ้น และในกรณีบ้านพักชั่วคราวในช่วงเวลาที่เก็บข้อมูลการวิจัยรายการ 14 ราย เมื่อถึงเทศกาลวันปีใหม่ ผู้วิจัยได้ส่งการ์ดอวยพรและการไปมอบของขวัญวันปีใหม่ เพื่อการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่ ตลอดจนกลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากความสัมพันธ์ที่ดีจะนำมาซึ่งความไว้วางใจ สถานการณ์ที่สะท้อนถึงความรู้สึกที่เป็น “คนกันเอง” ในกรณีของบ้านพักชั่วคราวพบว่าบางแห่งได้อนุญาตให้ผู้วิจัยเข้าไปเยี่ยมและสังเกตการณ์ในบริเวณที่ผู้คนภายนอกอาจไม่ได้รับอนุญาต เช่น ห้องครัวและโต๊ะอาหารสำหรับผู้พักอาศัยชั่วคราว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นหลังการลงพื้นที่เก็บข้อมูลและการติดต่อกันจนเป็นที่คุ้นเคยกัน เพราะโดยปกติบ้านพักชั่วคราวจะแบ่งเป็นส่วนของสำนักงานฯ หรือบริเวณที่บุคคลภายนอกมาติดต่อธุระ เด็กผู้พักอาศัยและพื้นที่ด้านในเข้าไปเป็นห้องครัว และที่พักส่วนตัวของผู้พักอาศัย การเก็บรวบรวมข้อมูลรายการทั้ง 14 ราย ใช้ระยะเวลา 1 ปี 4 เดือน ตั้งแต่เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2550 ถึง เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2551

1.1.3 เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษารายกรณี ใช้การสัมภาษณ์และสังเกต ในบางกรณีที่มีการบันทึกประวัติเป็นเอกสารส่วนบุคคล ผู้วิจัยได้ขอเจ้าหน้าที่ที่ดูแลศึกษา บางองค์กรก็จะให้ข้อมูลเฉพาะข้อมูลที่เปิดเผยได้เท่านั้น การสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการโดยมีแนวคำถามเปิดประเด็นในการพูดคุยสัมภาษณ์ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) ข้อมูลทั่วไปและภูมิหลังครอบครัว (2) การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว และ (3) แนวทางการ

เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ซึ่งแนวคำถามดังกล่าวผ่านการตรวจพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิสายาต่าง ๆ ดังนี้

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิด้านเครื่องมือ

- 1) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านจิตวิทยาและครอบครัว
รศ. ดร. ชุมพร ขงกิตติกุล อาจารย์ประจำคณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านสวัสดิการเด็กและครอบครัว
รศ. อภิญญา เวชชชัย อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 3) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแพทย์และวัยรุ่น
รศ. ดร. พญ. สุวรรณา เรืองกาญจนเศรษฐ์ คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี

นอกจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสังเกตเป็นวิธีการสำคัญอีกวิธีหนึ่ง ทั้งการสังเกตประกอบการสัมภาษณ์ และการสังเกตพฤติกรรมกับบริบทต่าง ๆ เช่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกรณีศึกษากับเพื่อนในบ้านพักชั่วคราว ความสัมพันธ์กับลูก (การเล่นกับลูก พฤติกรรมเวลาถูกร้องแงง ฯลฯ) การเยี่ยมบ้านเพื่อคุณภาพที่อยู่อาศัย ผู้คนที่แวดล้อม เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการได้กล่าวถึงกรอบของการสังเกตที่นักวิจัยใช้เป็นแนวทางจัดแบ่งเป็น 6 ประเภท (Loftland 1971 และอมรา 2525 อ้างถึงใน สุภางศ์ ฉันทวานิช, 2542 : 50 – 52) คือ (1) การกระทำ (acts) (2) แบบแผนการกระทำ (activities) (3) ความหมาย (meanings) (4) ความสัมพันธ์ (relationship) (5) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมในชุมชน (participation) และ (6) สภาพสังคม (setting)

1.1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นกรณีศึกษามาวิเคราะห์ ก่อนการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลที่ได้ ผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องจากผู้เกี่ยวข้องอีกครั้งหนึ่ง ใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) แหล่งข้อมูล เวลา สถานที่ และบุคคลที่แตกต่างกัน และจัดเนื้อหาเป็นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาโดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) และการตีความสร้างข้อสรุป

1.2 การสนทนากลุ่ม

การวางแผนและออกแบบการสนทนากลุ่มสามารถกำหนดขั้นตอนเป็น 9 ขั้นตอนตามแนวทางของ Vaughn และคณะ (1966 อ้างถึงใน สุธิดา ภักดีบุญ, 2548) คือ (1) การกำหนดวัตถุประสงค์ทั่วไป (2) การกำหนดผู้ดำเนินการสนทนา (3) การค้นหาเป้าหมายของการวิจัย (4) การคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา (5) การกำหนดจำนวนคนในการสนทนากลุ่ม (6) การจัดเตรียมความสะดวกต่าง ๆ ในการสนทนากลุ่ม (7) การพัฒนาแนวทางการสัมภาษณ์ (8) การดำเนินการสนทนากลุ่ม และ (9) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1.2.1 ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

1) กลุ่มแม่คนเดียว

ผู้วิจัยขอความร่วมมือไปยังหน่วยงาน/องค์กร ต่าง ๆ ที่ได้ประสานขอความร่วมมือในขั้นตอนที่ 1 เพื่อขอให้แม่คนเดียวที่ได้ศึกษาเป็นรายกรณีเข้าร่วมการสนทนากลุ่มนี้ เพราะได้มีการสร้างสัมพันธภาพในเบื้องต้นแล้ว ซึ่งหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ ดังกล่าวต้องสำรวจฐานข้อมูล ณ ปัจจุบันอีกครั้ง เพื่อให้ได้คุณสมบัติของผู้ที่เป็นแม่คนเดียวที่มีอายุไม่เกิน 25 ปี บางองค์กร/หน่วยงาน ไม่ตอบรับการเข้าร่วมการสนทนาด้วยสาเหตุต่าง ๆ เช่น แม่คนเดียวบางรายติดเชื้อ HIV บางรายอยู่ในระหว่างการดำเนินการขึ้นศาล และบางรายยังมีวิกฤตอารมณ์ปัญหาความเครียดต่าง ๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็มีหน่วยงาน/องค์กรที่ตอบรับในการช่วยประสานงานเพื่อหาแม่คนเดียวมาเข้าร่วมกิจกรรมการสนทนากลุ่มจำนวน 9 ราย ดังนี้

ตาราง 3.2 แสดงแหล่งที่มา และแม่คนเดียวที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

แหล่งที่มา/หน่วยงานที่ติดต่อ	ที่พักอาศัยของแม่คนเดียว	จำนวน (คน)
มูลนิธิเด็กอ่อนในสลัมฯ	ชุมชนคลองเตย	4
บ้านพักฉุกเฉิน (คอนเมือง)	บ้านพักชั่วคราว	3
สหทัยมูลนิธิฯ (ผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมมูลนิธิฯ)	สุขุมวิทและบางชัน	2

นอกจากแม่คนเดียวที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม มีเจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน/องค์กรที่เป็นผู้แนะนำ/พาแม่คนเดียวมาเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเข้าร่วมสังเกตอย่างมีส่วนร่วมจำนวน 6 คน

2) กลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน/วิชาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

กลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน/วิชาชีพต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ส่วนหนึ่งผู้วิจัยประสานงานไปยังองค์กรที่จัดงานกิจกรรมเกี่ยวกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว และมีชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การขอข้อมูลจากมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวที่มีการจัดงานสัมมนาเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและภาคร่วมพัฒนาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว(20 มีนาคม 2551) นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ประสานไปยังกระทรวงศึกษาธิการ ในกลุ่มงานที่คาดว่าจะมีความเกี่ยวข้อง เช่น โครงการ “ก้าวอย่างเข้าใจ” จัดเกี่ยวกับเพศศึกษาและวัยรุ่น มีผู้ประสานงานโครงการอยู่ที่สำนักมาตรฐานการอาชีวศึกษา จากนั้นผู้วิจัยจึงประสานงานต่อไปยังกลุ่มพัฒนาการศึกษาออกโรงเรียน ซึ่งมีนักวิชาการการศึกษาที่ทำโครงการการให้ความรู้พ่อแม่ (Parenting Education) เมื่อได้รายชื่อของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในวิชาชีพต่าง ๆ ผู้วิจัยประสานงานเพื่อสอบถามความสนใจและขอขบ่าการทำงานที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวแล้วจึงทำหนังสือเชิญและติดตามเพื่อขอความ

ร่วมมือในการเข้าร่วมการสนทนากลุ่มของนักวิชาชีพสาขาต่าง ๆ เช่น ศึกษานิเทศก์ นักวิชาการ การศึกษา นักจิตวิทยา พนักงานคุ้มครองเด็ก และนักสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น การตอบรับการเข้าร่วมมีจำนวน 10 ราย แต่มาเข้าร่วมได้ในวันจัดสนทนากลุ่มมีจำนวน 7 ราย ดังตาราง 3.3

ตาราง 3.3 แสดงลักษณะวิชาชีพ/ผู้ปฏิบัติงานที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

ผู้ปฏิบัติงาน / นักวิชาชีพต่าง ๆ	จำนวนที่เชิญ (คน)	จำนวนผู้มาร่วม (คน)
ศึกษานิเทศก์ นักการศึกษาพิเศษ และนักวิชาการ การศึกษา	5	2
ผู้ปฏิบัติงานด้านสวัสดิการเด็กและครอบครัว (พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองเด็ก นักสังคมสงเคราะห์ และผู้ประสานงานโครงการครอบครัวในสภาวะยากลำบาก)	3	3
เจ้าหน้าที่ / นักจิตวิทยา บ้านพักชั่วคราว (หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชนและองค์กรทางศาสนา)	3	1
บุคลากรของศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน บ้านกาญจนาภิเษก (พนักงานพินิจ)	1	1
รวม	12	7

1.2.2 สถานที่จัดการสนทนากลุ่ม

การจัดสนทนากลุ่ม 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแม่คนเดียว และกลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน/วิชาชีพต่าง ๆ ผู้วิจัยเลือกสถานที่ที่มีการสัญจรเดินทางได้สะดวก และเป็นหน่วยงาน/องค์กรที่กลุ่มผู้เข้าร่วมแต่ละกลุ่มมีความคุ้นเคยหรือเป็นหน่วยงาน/องค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนาครอบครัว สถานที่ที่จัดการสนทนากลุ่มแม่คนเดียว เป็นมูลนิธิฯ ที่ผู้วิจัยเคยเข้าไปเก็บข้อมูลรายกรณี แต่เนื่องจากองค์กรมีนโยบายและภารกิจด้านอื่นที่สำคัญกว่าในช่วงระยะเวลานั้นจึงไม่ได้ให้การตอบรับ ผู้วิจัยจึงติดต่อประสานงานไปยังองค์กรด้านสวัสดิการเด็กและครอบครัวอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งก็ได้รับการตอบรับในที่สุด ประกอบกับผู้เคยมาร่วมกิจกรรมกับองค์กรดังกล่าวซึ่งเป็นแม่คนเดียวก็เดินทางมาได้สะดวก ด้านกลุ่มของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยได้ติดต่อขอใช้สถานที่ที่จัดการสนทนากลุ่มไปยังสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีภารกิจรับผิดชอบหลักในการวางยุทธศาสตร์และนโยบายการพัฒนาครอบครัวซึ่งก็ได้รับการตอบรับ

1.2.3 เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การสนทนากลุ่ม 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแม่คนเดียว และกลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน/วิชาชีพต่าง ๆ มีการกำหนดแนวคำถาม และเทคนิคการจัดสนทนากลุ่มแตกต่างกัน ดังนี้

1) กลุ่มแม่คนเดียว

การเริ่มต้นกลุ่มเป็นกิจกรรมละลายพฤติกรรม สร้างความคุ้นเคยและให้ความรู้สึกผ่อนคลาย ด้วยกิจกรรมนันทนาการ 2 กิจกรรม คือ (1) กิจกรรมแนะนำตัว และ (2) กิจกรรมเล่ารายชื่อ โดยมีนักกิจกรรมขององค์กรที่ผู้วิจัยขอใช้สถานที่ คือ สหทัยมูลนิธิเป็นผู้นำกิจกรรม หลังจากนั้นจึงเข้าสู่กิจกรรมการสนทนากลุ่ม ซึ่งใช้เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง มีแนวคำถามนำในการสนทนากลุ่ม ดังนี้ สภาพการณ์ที่เผชิญเมื่อเป็นครอบครัวแม่คนเดียว ความต้องการด้านการเรียนรู้และลักษณะการได้รับความช่วยเหลือต่าง ๆ

2) กลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน/ วิชาชีพต่าง ๆ

กลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน/วิชาชีพต่าง ๆ เช่น นักวิชาการการศึกษา ศึกษาพิเศษ พนักงานเจ้าหน้าที่คุ้มครองเด็ก ผู้ประสานงานโครงการครอบครัวในสภาวะยากลำบาก นักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น เริ่มจากการชม VCD ครอบครัวแม่คนเดียวประมาณ 10 นาที เพื่อเตรียมความพร้อมการนำสู่แนวคำถามนำในการสนทนากลุ่ม กิจกรรมการสนทนากลุ่มใช้เวลาประมาณ 2-3 ชั่วโมง มีแนวคำถามนำในการสนทนากลุ่ม ได้แก่ องค์ประกอบของครอบครัวเข้มแข็ง สภาพและปัญหาของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว และแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดการสนทนากลุ่มแม่คนเดียวเมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2552 ส่วนการสนทนากลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน/วิชาชีพจัดเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มโดยการจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ได้จากการสนทนากลุ่ม จากนั้นจึงนำมาข้อมูลมาลงรหัสและคัดแยกประเด็นต่าง ๆ วิเคราะห์ความเหมือน ความต่างและตีความสังเคราะห์เป็นประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3 การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญจากสาขาวิชาชีพต่าง ๆ ที่ปฏิบัติหน้าที่ในระดับบริหารและนโยบายและมีประสบการณ์การทำงานที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวแม่คนเดียว มีรายละเอียดดังนี้

1.3.1 การคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาชีพ

ผู้วิจัยประสานงานกับผู้เชี่ยวชาญของสำนักส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย คือ ดร.ชัชยศ อิมสุวรรณ เพื่อขอคำแนะนำเกี่ยวกับบุคลากรทางการศึกษาที่ดำรงตำแหน่ง

ในระดับผู้บริหารและมีประสบการณ์ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเรียนรู้ด้านเด็ก เยาวชน สตรี และครอบครัว อีกส่วนหนึ่งผู้วิจัยได้ค้นหาข้อมูลทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายพิเศษของกระทรวงศึกษาธิการ ได้รายนามของผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายพิเศษ ส่วนบุคลากรวิชาชีพอื่น ๆ ผู้วิจัยประสานขอข้อมูลจากมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวที่มีการจัดงานสัมมนาเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและภาควิชาพัฒนาคครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (20 มีนาคม 2551) เพื่อขอรายนามองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงรายนามวิทยากรและผู้เชี่ยวชาญที่มูลนิธิเคยเชิญมาให้ความรู้ห้องเรียนพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และโครงการพัฒนาสถาบันครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

เมื่อได้รายนามผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยติดต่อประสานงานในเบื้องต้น และให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย จากนั้นจึงสอบถามถึงความเป็นไปได้ในการเข้าร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ได้รับการตอบรับในบางราย แต่บางรายเมื่อได้ทราบวัตถุประสงค์จึงแนะนำไปยังบุคคลที่คาดว่าจะให้ข้อมูลได้ตรงกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย ในที่สุดมีผู้เชี่ยวชาญที่ให้สัมภาษณ์ดังรายนามต่อไปนี้

- 1) นพ. สุริยเดว ทรีปาตี หัวหน้าคลินิกเพื่อนวัยทีน สถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติมหาราชินี และผู้จัดการแผนงานสุขภาพเด็กและเยาวชน
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- 2) ดร. กมล รอดคล้าย ผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ
- 3) นายกุลธร เลิศสุริยะกุล ผู้อำนวยการสำนักงานการศึกษานอกโรงเรียน จ.สมุทรปราการ

1.3.2 เครื่องมือที่ใช้และการเก็บรวบรวมข้อมูล

การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญใช้แนวคำถามโดยมีประเด็นหลัก ดังนี้ ข้อเสนอแนะทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว โดยให้ความสำคัญกับระดับนโยบาย การบริหาร กลไกการจัดการ และข้อเสนอเพิ่มเติมอื่น ๆ

1.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์และนำมาวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis) โดยการนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการผู้เชี่ยวชาญทั้งการสัมภาษณ์และสังเกตมาวิเคราะห์ตีความเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อสรุปต่อไป

2. การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูล ตรวจสอบ และวิเคราะห์ได้ดำเนินการไปด้วยกัน โดยพิจารณาให้ได้ความเพียงพอของข้อมูลที่จัดเก็บในคุณภาพและปริมาณที่ยืนยันในการตอบข้อวิจัยได้ การ

ตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลโดยการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) การเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูล เวลา สถานที่ และบุคคลที่แตกต่างกัน วิธีการดำเนินการรวบรวมข้อมูลใช้การสังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม ซึ่งนอกจากการศึกษาวิจัยจากกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมที่ทำให้มีโอกาสพูดคุยทำความเข้าใจกับผู้ที่ เป็นพ่อหรือแม่คนเดียวในงานเทศกาล และการประชุมเชิงปฏิบัติการต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อเปิดโลกทัศน์ การพยายามเข้าใจอารมณ์ ความรู้สึก ความคิดของผู้ที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม การที่ผู้วิจัยพยายามเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ โดยเฉพาะผู้ที่เป็นแม่คนเดียวซึ่งถือเป็นบุคคลนัยสำคัญ(key informant) และผู้ที่เกี่ยวข้องวิชาชีพต่าง ๆ ทั้งในระดับปฏิบัติงานและระดับนโยบายบริหารจากหน่วยงาน/องค์กรต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อข้อมูลที่ได้มา โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับครอบครัวแม่คนเดียวนั้นจำเป็นต้องมีประสบการณ์เกี่ยวข้อง เนื่องด้วยการได้บุคคลที่มีความรู้เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่ศึกษามีความหมายต่อข้อมูลที่ได้มาซึ่งเป็นข้อแตกต่างหนึ่งจากการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับปริมาณจำนวนของกลุ่มประชากรที่เป็นตัวแทนของการศึกษาวิจัย

ตลอดช่วงเวลาของกระบวนการดำเนินการศึกษาวิจัยข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มา ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลที่ได้อีกก่อนการวิเคราะห์แยกประเด็นในเบื้องต้น นอกจากนี้ในการเก็บข้อมูลดำเนินการตามสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติในชีวิตประจำวันของผู้ให้ข้อมูล เช่น บ้านพักชั่วคราว มูลนิธิ โรงเรียน โรงพยาบาล และบ้านที่พักอาศัย เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการได้กล่าวถึง การที่นักวิจัยซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ การเข้าไปสู่สภาพสนาม ถือว่าเป็นเหตุผลของการวิจัย และเป็นประสบการณ์ตรงอันมีคุณค่ายิ่งต่อนักวิจัย เพื่อเป็นการเปิดโลกทัศน์ ทำให้เกิดการค้นพบด้วยวิธีการอุปมาน (Inductive) จากสภาพข้อมูลของจริง เข้าใจบริบทรอบด้านได้ครบถ้วน นักวิจัยจะมองเห็นและค้นพบ เข้าใจในเรื่องราวต่าง ๆ ที่คนอื่นมิได้ค้นพบมาก่อน รวมทั้งให้แง่มุมของประสบการณ์ และการเรียนรู้ในการช่วยตีความหมายข้อมูลโดยวิธีการคิดย้อนและสะท้อนกลับ (Reflection) อันเป็นส่วนสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม (นิสา ชูโต, 2548: 89) การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นผู้วิจัยศึกษาข้อมูลและพยายามทำความเข้าใจการแยกแยะประเด็น การอ่านข้อมูลซ้ำ ๆ ประเด็นที่อาจแยกออก หรือมารวมเข้ากันได้ทำให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างแบบแผนของข้อมูล จากนั้นจึงจัดหมวดหมู่แบ่งกลุ่มจัดเป็นหัวข้อย่อย และหัวข้อใหญ่และการนำเสนอผลการศึกษาในรูปของการพรรณนาความต่อไป